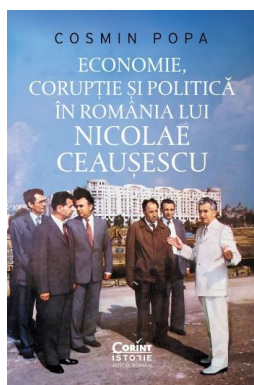

RECENZII

Corupția – instrument al puterii în România ceaușistă

Cosmin Popa, *Economie, corupție și politică în România lui Nicolae Ceaușescu*, Editura Corint, București, 2025, pp. 411

Ca fenomen despre care se vorbește zilnic în România postcomunistă, corupția a primit mai multe explicații, realizându-se un evantai al cauzelor de diverse naturi: psihică, socială, culturală, instituțională, politică ș.a.m.d. Se spune adesea – fie cu dispreț, fie cu admirație – că „românul e hoț”, chiar cel mai hoț!, și că orice măsură s-ar lua împotriva acestei boli morale nu ar avea niciun efect. Se invocă tarele istorice care ar fi lăsat urme adânci în mentalul colectiv și care nu ar putea fi șterse cu niciun fel de politică. Expli-

cația este în parte adevărată, însă trebuie să ne apropiem tocmai de aceste tare. Corupția este prezentă în orice societate și fiecare a depus eforturi în direcția identificării cauzelor pentru a găsi remedii, însă pe noi ne interesează cum a ajuns societatea românească să fie atât de infiltrată și de afectată de fenomen.

De regulă, dorința de obținere a unor foloase pe calea scurtă a eludării legilor este principala cauză a corupției. Însă, într-o societate în care legea vine împotriva nevoilor primare ale individului, corupția devine un mod de viață sau, în cazuri extreme, o modalitatea de supraviețuire. Iar societatea românească a fost în timpul regimului ceaușist una în care corupția a devenit mod de viață.

Recenta lucrare a istoricului Cosmin Popa, pe care o supun cum atenției, este una ce ne prezintă resursele economice și politice ale corupției în România ceaușistă. Este o carte ce ne prezintă în cea mai mare parte economia comunistă și mai ales modul în care politicul a intervenit în acea economie centralizată. Ordinea în care autorul a plasat în titlu economia, corupția și politicul mi se pare a

nu fi întâmplătoare, corupția fiind plasa-tă ca un termen mediu între economie și politică, pentru că fenomenul corupției a fost potențat tocmai de presiunile politicului asupra economiei. După cum ne spune însuși autorul, scopul lucrării este „să descrie mecanismele unei radicalizări politice care a produs consecințe economice, tehnologice, sociale și morale; să ilustreze maniera în care economia și societatea se obișnuiau cu presiunile ideologice și organizaționale exercitate de regim și mai ales cum ruptura dintre realitate și propagandă era conciliată doar prin minciună și corupție” (pp. 12-13).

Cum funcționa, de fapt, ceaușismul? Este întrebarea pe care și-au pus-o mulți dintre cei ce vor să înțeleagă fenomenul comunismului românesc. Primul capitol, cu valoare introductivă, poartă tocmai acest titlu și autorul se concentrează pe două aspecte ale epocii: *economia și corupția*. S-a spus adesea că regimul comunist a fost o „dictatură de modernizare”, însă pre-zentă a fost mai mult dictatura decât dezvoltarea, deoarece de această mult invocată dezvoltare a beneficiat doar o parte a populației, îndeosebi cea rurală fiind exceptată, iar orice pas înainte în domeniul economic nu avea alt scop decât consolidarea poziției politice a conducătorului. Autorul arată că pla-nul de dezvoltare a României a fost cel ce a adâncit țara în datorii și-n dependența față de resursele venite de la Est, deși Ceaușescu dorea o distanțare de URSS. Efectele ineficienței decizii-lor centralizate au fost orientate spre societate, încât dictatorul a anulat practic rolul social al statului:

„Ceaușescu se considera deasupra obligației de a se menține în limitele unui compromis între dezvoltare și consum, între viziunea regimului și nevoile dezvoltării sociale, ceea ce a atras după sine dezvoltarea componente represive, pe măsură ce eșecurile economice se înmulțeau” (p. 24).

Un efect al acestei crize economice și sociale a fost corupția, ce a ajuns la un nivel fără precedent în comunism. Însă, în opinia istoricului, nu ea a fost cel mai devastator fenomen, ci „deformarea moralei publice, mulți dintre români ajungând să creadă că exercitarea abuzivă sau condiționată a unei funcții sau a unei însărcinări publice, în folosul propriu sau al unui grup, este o realitate ce decurge din natura sistemului însuși, fiind imposibil de combătut” (pp. 24-25). Nu atât creșterea fenomenului, ci legitimarea lui la nivelul mentalului colectiv a fost cu adevărat gravă.

Ceaușescu a privit corupția cu dublă măsură, ea fiind condamnată în societate și tolerată în rândul nomenclaturii, pe care o controla astfel: „Tolerată de lider și practică pe scară largă, corupția din România comunistă a servit drept alternativă la schimbările instituționale și reformele politice, pe care situația reală le impunea. Osificarea alertă a întregii structuri, în pofida dinamismului mimat prind schimbările de formă, nu a făcut decât să potențeze permanent răspândirea corupției, atât în formele ei funcționale, cât și în cele disfuncționale” (p. 29).

În al doilea capitol, *Primăvara „tehnocraților de partid”* (1966-

1970), autorul prezintă măsurile pe care Ceaușescu le-a adoptat în economie în cincinalul '66-'70. Dorind să-și depășească înaintașul, el a impus creșteri ale ritmului industrializării țării precum și recuperarea întârzierilor din agricultură, însă posibilitățile tehnologice de atunci erau cu mult sub aspirațiile sale. Pentru atingerea acestor obiective, a dispus crearea unui aparat central de partid care să asigure comunicarea între structurile teritoriale de partid și unitățile economice în probleme de planificare. Astfel, s-au impus specialiștii de partid, fapt ce a însemnat nu doar controlarea acestei categorii, cât și o anumită profesionalizare a structurii de partid. Fără responsabilitatea îndeplinirii planurilor de producție, acești „tehnocrați de partid” erau intermediari între ministere și conducerea politică și constituiau o structură necesară realizării planurilor cincinale, întrucât erau delegați pentru a asista în teritoriu agenții economici și organizațiile de partid pentru a elabora și fundamenta planurile de producție. Partidul avea la nivelul organizațiilor „colectivele de coordonare” formate din activiștii locali și din membri ai structurilor naționale. Practic, Ceaușescu a urmărit suprapunerea componentei politice peste cea economică, proces ce se va definitiva la finalul anilor '70, odată cu introducerea „planului unic de dezvoltare”.

Între dictator și structura economică – Consiliul de Stat al Planificării (CSP) și ministere – cu tehnocrații ei a fost o relație tensionată, aceasta din urmă sesizând faptul că propunerile venite sunt nesustenabile și recurgând

la diverse stratageme pentru a se pune la adăpost: realizarea de strategii de implementare a propunerilor, recomandări de achiziționare de tehnologie și amânarea termenelor de intrare în funcțiune a unor capacități de producție. Unele întâlniri s-au soldat cu decizii rezonabile, altele cu impunerea cerințelor absurde ale lui Ceaușescu, care era tentat să vină cu soluții simple la probleme complexe. De la acest nivel, nu avea cum să vadă și să înțeleagă consecințele dăunătoare ale deciziilor sale.

La limita intelectuală a lui Ceaușescu se adăuga ineficiența investițiilor industriale ca urmare a ritmului mare de asimilare a tehnologiilor într-un sistem cu o mare inerție și cu resurse umane slab calificate. Pentru a compensa și pentru a susține ritmul tehnologizării, Ceaușescu a pus accentul pe fluidizarea comerțului exterior, pentru a obține valută. Însă toate țările socialiste urmăreau asta și, prin urmare, concurența era mare. Tehnocrații au atras atenția că exportul către țările occidentale era mai lipsit de rentabilitate decât spre țările socialiste, pentru că în primul caz România exporta ieftin și importa scump. Însă ei nu pomeneau de lipsa de eficiență a economiei, motiv pentru care Ceaușescu ajungea să susțină că rezolvarea vine dintr-o mai bună organizare.

Autorul arată că, deși cunoșteau tensiunile din sistem, tehnocrații susțineau că rata redusă de tehnologizare era cauzată de o insuficientă urmărire a graficelor de absorbție de către conducerea uzinelor și tergiversării birocratice din partea firmelor de la care

se importa tehnologia. Însă, întârzierile veneau și din omiterea unor etape ale tehnologizării (documentare, negociere, livrare) și din instruirea precară a personalului. De asemenea, lanțul birocratic al deciziilor nu lăsa managerii de întreprinderi să ia decizii operative sau să colaboreze cu cei din lanțul de producție. Însă, chiar tehnocrații lăsașu în plan secund aceste probleme.

Mai mari probleme pândeau dinșpre agricultură, rămasă în urmă ca urmare a atenției date industriei. În al treilea capitol, *Întoarcerea la pământ*, Cosmin Popa ne arată care erau problemele acestui sector: „Agricultura avea și ea nevoie de investiții, de modernizare, dar mai ales de noi moravuri, care să readucă entuziasmul revoluționar pe câmpuri” (p. 69). Pentru acest obiectiv, în 1966, s-a redat țărănilor dreptul de proprietate pe case și pe maxim 800 m² și dreptul de folosință a 30 ari precum și s-a introdus dreptul la pensie al agricultorilor. Dar, problemele din agricultură nu erau eliminate cu aceste măsuri, pentru că agricultura cooperatistă era plină de furturi comise în primul rând de cei cu funcții de conducere, de rețele ce porneau de la brigadieri și ajungeau la șefii județeni de partid și la șefii organelor de anchetă. Iar din scrisorile primite la Secția Scrisori și Audiențe a CC al PCR, Ceaușescu știa acest lucru. La aceste probleme s-a adăugat și birocratizarea Consiliului Superior al Agriculturii, prin introducerea agriculturii intensive.

După cum observă autorul, măsurile luate de Ceaușescu nu au vizat

sistemul ca atare, ci efectele lui, propunând un control politic mai mare pentru a preveni fraudele, fapt ce a dus, însă, la creșterea fraudelor. Iar această creștere a cazurilor de fraudare nu a fost recunoscută, ci prezentată ca îmbunătățire a activității organelor MI.

Realizând faptul că fraudele se produceau cu participarea organelor ce erau obligate să le combată, Ceaușescu a propus legiferarea averilor. În capitolul *Corupția ca fond și motor al reformelor*, autorul arată modul în care dictatorul a exploatat situația corupției de la niveluri inferioare pentru a o transforma într-un instrument de control în rândul membrilor nomenclaturii. Astfel, *Legea 18/1968* (a „ilicitudinilor”) prevedea un tratament diferit pentru cetățeanul de rând și pentru demnitar.

Reorganizarea administrativ teritorială din 1968 a fost un alt act prin care Ceaușescu a destructurat grupurile din jurul prim-secretarilor regionali pentru a-și fideliza propriii oameni în teritoriu. Cu noua sa gardă, după introducerea cumulului de funcții politice cu cele administrative, el pregătea noua revoluție industrială, fiind convins că introducerea autogestiunii în întreprinderi și planificarea din jos în sus vor duce la responsabilizarea funcționarilor de partid. „De fapt – arată autorul –, descentralizarea unor activități... măsura considerabil autonomia funcționarilor și a managerilor din economia socialistă și, în consecință, creștea posibilitatea extinderii practicilor de corupție” (p. 117).

Iată care erau „păcatele” funcționarilor de partid: „aprovizionarea directă din gospodăriile agricole, traficul de

influență, favorizarea rudelor, delapidările, mita, cumpărarea de bunuri la prețuri avantajoase – în special, automobile – și revânzarea lor la preț dublu” (p. 118). Însă controalele organelor de anchetă aveau nevoie de încuviințarea structurilor locale de partid care raportau că s-au supus dezbaterii cazurile și le îngropau pentru a evita controale mai ample de la Centru. Structura teritorială se autoconserva colaborând chiar cu organele judiciare, cea mai gravă sancțiune pentru un funcționar de partid fiind trimiterea în producție (rar se ajungea la dosar penal). Cazurile Gurahonț și Argeș, prezentate în al cincilea capitol, sunt exemple pentru a înțelege mecanismul prin care corupția la nivelul vârfurilor locale ale partidului era tratată preferențial de legislația adoptată în primul cincinal al conducerii lui Ceaușescu.

Capitolul al șaselea este dedicat reformelor economice ale anului 1967, în care autorul recunoaște o „planificare minuțioasă a liberalizării”. Crearea Băncii Agricole și a Băncii de Comerț Exterior erau măsuri menite să impulsioneze creșterile din aceste sectoare, însă un plan de perfecționare a conducerii va introduce un centralism mai mare. În acest sens, s-a creat „centrala economică” (ce reunea mai multe întreprinderi) ce decidea aplicarea măsurilor politice în domeniul producției. Deși părea o descentralizare, crearea acestor structuri a însemnat o politizare, pentru că din consiliile lor de administrație făceau parte reprezentanți a conducerii de partid. În agricultură funcționau structuri simila-

re, ce comasau ferme și întreprinderi agricole.

În structura lucrării, urmează două capitole ce analizează condițiile și consecințele creșterii economice din România în primul cincinal al lui Ceaușescu, autorul arătând că aceste creșteri s-au realizat cu prețul unor mari dezechilibre. România a importat mai mult decât a exportat, iar dorința de industrializare rapidă a făcut ca investițiile să nu fie exploatate imediat, ca urmare a întârzierilor punerii în funcțiune a unităților industriale. Pentru menținerea echilibrului balanței de plăți, a fost sacrificat consumul intern. Deși experții au avertizat asupra acestor riscuri, aspirațiile planului cincinal au fost mai importante. Nevoile de consum ale populației erau asigurate tot de gospodăriile individuale, iar România era la coada clasamentului statelor comuniste la consumul de produse agricole, care nu acopereau cererea.

După prezentarea acestei dure realități, în capitolul al nouălea, autorul reia tema corupției, arătând consecințele sociale ale măsurilor economice care au dus la penurie. „Întregul sistem economic – mai ales când în chestiune erau bunuri alimentare de larg consum sau orice alte produse necesare traiului civilizat – era gândit astfel încât mecanismele de cointerесare personală să fie inseparabile de fraudarea acestuia” (pp. 179-180). Produsele plecau pe piața neagră încă din fabrici și nimeni nu avea interesul să stopeze procesul. Pentru că în întregul lanț de fraudare erau implicați și oamenii partidului, Ceaușescu a decis să

mute presiunea politică pe întreaga societate, și autorul ne prezintă măsurile prin care acesta le-a luat pentru a ține sub control fenomenul corupției în cincinalul 1970-1975.

La nivelul activiștilor, lucrurile rămâneau la latitudinea partidului, iar în rest represiunea s-a îndreptat asupra celor ce comiteau nemijlocit faptele, cei mai numeroși fiind gestionarii. „Conducătorilor țării le era mai ușor să considere că hoția este o trăsătură națională decât să observe efectul pe care îl avea filosofia de funcționare a statului comunist asupra cetățenilor obișnuiți. Deși autoritățile încercau să ascundă faptul că activiștii de partid implicați în scheme de corupție riscau cel mult degradarea din funcție și o «săpuneală» partinică de fațadă, cetățenii știau că orice schemă infracțională organizată avea un protector politic sau din rândurile aparatului de represiune. Convertirea competențelor profesionale în produse și servicii deficitare și bani nu era percepută ca o infracțiune, ci ca o modalitate de funcționare a sistemului în ansamblul său. Sustragerea din averea statului nu era considerată un act imoral, ci mai degrabă o modalitate de compensare a nedreptății și de combatere a unor deficite, iar toată țara știa că partidul, miliția și securitatea beneficiază de rețele proprii de aprovizionare și de impunitate în fața legilor” (p. 188).

Pentru că Miliția își dovedise incapacitatea în lupta cu fraudele și pentru că o parte importantă dintre șefii ei erau corupți, începând cu 1972 ea a primit o infuzie de ofițeri de securitate la nivel de conducere. În opinia auto-

rului, decizia de creare a unui aparat unic de represiune „făcea partea dintr-o politică mai amplă de pregătire a societății și a statului pentru un nou model economic, ce avea să aducă și mari schimbări politice. Mecanismele de partid aveau și ele nevoie de schimbare, iar relativa libertate ideologică de care se bucura societatea trebuia să fie atent supravegheată pentru a descuraja tendința de consum excesiv a societății și pentru a pune regimul la adăpost de orice pericole interne sau externe” (p. 220).

În capitolul *Încercări de corectare și soluții străni (1970-1979)*, autorul ne prezintă deciziile prin care Ceaușescu a încercat să gestioneze în deceniul opt al secolului trecut consecințele măsurilor luate în primul său cincinal la conducere. „Creșterea exporturilor, contractarea de credite internaționale și reducerea consumului erau cele trei mari pârghii pe care Ceaușescu le avea la dispoziție pentru a continua industrializarea, care părea să nu aibă un obiectiv final” (p. 221). În februarie 1971, el a reintrodus distribuția centralizată a resurselor economice (după ce introdusese acea falsă descentralizare în 1967), prin care se prevedea producția pe baza materiilor prime interne, a reorganizat conducerea unităților economice de stat (autogestiunea și, în consecință, răspunderea pentru eșec), legea privitoare la activitățile de comerț exterior (importatorul trebuia să-și procure valuta și producția trebuia să aibă desfacerea asigurată), iar în iulie a lansat la Mangalia celebrele teze ce puneau bazele ideologice ale viitorului pro-

gram. „La fel ca Stalin, Ceaușescu era convins că progresul economic este posibil în absența celui social. Statisticile consumului în România, chiar și puternic manipulate, precum și cele ale infrastructurii sociale arătau o țară care făcea progrese, dar continua să rămână slab dezvoltată, chiar și în raport cu țările socialiste” (p. 238).

Aderarea la GATT și FMI au fost măsuri salvatoare, alimentându-i însă lui Ceaușescu fantasmele dezvoltării extensive și ale planificării. El a ignorat recomandările șefului CSP și și-a aplicat planul de recentralizare. În 1973, va crea Consiliul Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale, al cărui președinte s-a pus.

În al unsprezecelea capitol, intitulat *Obsesii locative la nivel înalt*, autorul revine la fenomenul corupției, mai exact la abordarea lui de către Ceaușescu în ultimele două decenii ale comunismului. „După ce, pentru o perioadă, a mutat presiunea luptei împotriva abaterilor de la «morală socialistă» dinspre partid și administrație spre societate, Ceaușescu s-a trezit totuși în mijlocul unor scandaluri de corupție la nivel înalt. Casele demnitarilor comuniști, mai exact modul în care erau construite, sugerau cum funcționa corupția instituționalizată în România” (pp. 295-296). Măsurile luate în cazurile din București și Neamț s-au luat în limita în care nu au destabilizat sistemul.

În următorul capitol, *Soluțiile în acțiune – noul mecanism economic (1979-1989)*, autorul ne prezintă măsurile economice din ultimul deceniu al comunismului, în centru fiind „noul mecanism economic”, care presupu-

nea „retragerea finanțelor statului din economie și societate, prin modificarea legilor adoptate încă din 1972, în sensul eliminării sprijinului întreprinderilor de stat, combinată cu transferul unei mari părți a cheltuielilor sociale și culturale către acestea și comunități. Planificarea devenea însă mai centralizată și mai minuțioasă, păstrându-și caracterul executoriu. [...] Legea transforma întreprinderile și unitățile administrativ-teritoriale într-un fel de «obști» responsabile în fața partidului și a statului, reprezentate de lider, pentru îndeplinirea unor planuri economice care nu aveau mai nimic de a face cu nevoile comunităților locale. Legea era gândită să dea aparența normalității procesului de spoliere a întreprinderilor și a comunităților, prezentând reducerea consumului drept consecință a unui mecanism economic, fără legătură cu puterea politică” (pp. 315-316). Din acel moment, vremea „tehnocraților de partid” a apus, Ceaușescu dialogând doar cu prim-secretarii județeni, care nu-i mai aduceau la cunoștință chestiunile tehnice, ci îi confirmau toate obsesiile. „Efortul lui Ceaușescu era acela de a-i face pe ceilalți să-i vorbească despre industrie și tehnologiile sale, astfel încât ele să devină accesibile capacităților sale de înțelegere. Doar într-o astfel de realitate paralelă economia imaginată și înțeleasă de el funcționa ireproșabil” (p. 320).

De fapt, *Legea cu privire la dezvoltarea economico-socială planificată a României*, din februarie 1979, nu viza atât economia, cât societatea, care deconta planificările nerealiste și deciziile lui Ceaușescu de a controla poli-

tic economia. „Concentrarea deciziei economice în mâinile lui Ceaușescu nu constituia atât un simptom al crizei, cât rezultatul hotărârii sale de a așeza economia pe cadrele similare cu cele ale puterii politice. România se transformase într-o dictatură de clan, în frunte cu Nicolae Ceaușescu, iar economia nu putea funcționa, cel puțin în opinia sa, după altfel de reguli decât cele ale sistemului politic” (p. 324). Practic, la începutul deceniului nouă concepția lui Ceaușescu ajunsese să fie pusă în practică: „Noua concepție despre socialism ajunsese la maturitate, iar dificultățile financiare ale țării doar grăbiseră desăvârșirea ei. Fundamentele ei fuseseră puse în anii 1972-1973, pentru ca în anii 1978-1979 doar să fie formalizată, iar «intuițiile» lui Ceaușescu, transformate în legi” (pp. 346-347). Achitarea în avans a datoriei externe nu avea să aducă vreo ameliorare a nivelului de trai, pentru că Ceaușescu planifica rețehnologizarea industriei și transformarea României în creditor al țărilor în curs de dezvoltare. În aceste condiții, cetățeanul României socialiste urma să plătească erorile liderului și să-și ducă traiul legând relații în afara legii care pur și simplu nu-i luau în calcul viața.

Parcursul lucrării lui Cosmin Popa nu este una ușoară, pentru că volumul de date pe care ni-l pune la dispoziție este foarte mare. Însă autorul reușește de fiecare dată să recupereze lectorul din hățișul cifrelor și al

structurilor instituționale create de conducerea de partid și de stat pentru a-l ține conectat la firul argumentării. Alternanța capitolelor în care sunt prezentate deciziile politice care au vizat economia cu cele în care este evaluat mecanismul corupției ne ajută să înțelegem faptul că un proiect economic aberant nu putea fi aplicat decât cu un aparat corupt și nu putea produce decât corupție generalizată, pe care am numit-o cândva „braconaj la lumina zilei”¹. La toate nivelurile, exista o formă de corupție: de la cumpărarea de exclusivități doar de dragul manifestării puterii și de la „autoretribuirea” din avutul obștesc al cetățenilor de rând până la furtul în stil mare al șefilor de unități economice și al celor de la partid. Pentru ambele cazuri, puterea o tolera pentru că-i folosea pentru control: cu pedepse exemplare pentru cei de rând și cu iertări pentru oamenii ei.

Obișnuit cu alternanța capitolelor despre economie cu cele despre corupție, lectorul cărții s-ar fi putut aștepta ca după capitolul despre „noul mecanism economic” să urmeze unul dedicat modului în care a fost gestionată corupția după „maturizarea” acestuia. Probabil că mai are de așteptat până când Cosmin Popa va scrie o lucrare despre economie, corupție și politică în România post-ceaușistă.

Sorin BOCANCEA

Notă

¹ Cf. „Rezistența prin mica corupție în România comunistă”, în *Vector*, Nr. 3/2006, pp. 99-105.